

8. Treninhovi tekhnolohii u navchanni ta vykhovanni viiskovoslužbovtiv: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Training Technologies in the Education and Upbringing of Military Personnel: A Methodical Guide] / T. Hrytsevych, O. Kapinus, T. Matsevko et al. Lviv: NASV, 2019, 405 p.
9. Burisch M., Schaufeli W. B., Maslach C., & Marek T. In search of theory: Some ruminations on the nature and etiology of burnout // Professional burnout: Recent developments in theory and research. New York: Taylor & Francis, 1993. P. 75–93. <https://doi.org/10.4324/9781315227979-7>
10. Freudenberger H. J. Burn-Out: The High Cost of High Achievement. Garden City: Anchor Press, 1980.
11. Leiter M. P. Burnout as a developmental process: Consideration of models // Professional Burnout: Recent Developments in Theory and Research. 1993. P. 237–250. <https://doi.org/10.4324/9781315227979-18>.
12. Maslach C., & Jackson S. E. The measurement of experienced burnout // Journal of Organizational Behavior. 1981. 2(2), 99–113. <https://doi.org/10.1002/job.4030020205>.
13. Pines A., & Aronson E. Career Burnout: Causes and Cures. Free Press, 1988.
14. Schaufeli W., De Witte H., & Desart S. Manual Burnout Assessment Tool (BAT). 2019. <https://doi.org/10.3390/ijerph17249495>.

УДК 364-786-056.83:159.98

<https://doi.org/10.31652/2415-7872-2024-80-88-96>

ВЛАДИСЛАВ ШАХОВ

<https://orcid.org/0000-0002-1069-9295>
vshahov75@gmail.com

кандидат психологічних наук, доцент,
Маріупольський державний університет
вул. Преображенська, 6, Київ

ВОЛОДИМИР ШАХОВ

<https://orcid.org/0000-0003-1535-2802>
shahovu2016@gmail.com

доктор педагогічних наук, професор,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У ДИНАМІЦІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті представлено аналіз становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів у динаміці фахової підготовки.

На підставі аналізу наукових джерел було доведено, що професійна самосвідомість постає значущою характеристикою особистісно-професійного становлення студентів-психологів, чинником успішності їхньої фахової підготовки й ефективності майбутньої професійної діяльності. В ході емпіричного дослідження було зафіксовано сприятливу динаміку зростання кількості майбутніх психологів з високим рівнем сформованості професійного Я-образу упродовж їхнього фахового навчання. Встановлено, що професійна самооцінка результатів студентів-психологів має суттєві складності формування через розповсюдженість носіїв неадекватної самооцінки.

Ключові слова: професійна самосвідомість, соціально-психологічні чинники становлення професійної самосвідомості студентів, Я-концепція, Я-образ, комунікативний самоконтроль, професійна самооцінка, потенціал професійної самооцінки.

VLADYSLAV SHAKHOV

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor,
Mariupol State University (Ukraine)
Preobrazhenska St. 6, Kyiv

VOLODYMYR SHAKHOV

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University,
Ostrozshskogo str. 32, Vinnytsia

PROFESSIONAL SELF-AWARENESS OF PSYCHOLOGIST STUDENTS IN THE DYNAMICS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article presents an analysis of the formation of professional self-awareness of future psychologists in the dynamics of professional training.

Based on the analysis of scientific sources, it was proven that professional self-awareness is a significant characteristic of the personal and professional development of psychology students, a factor in the success of their professional training and the effectiveness of future professional activity. Therefore, the study of the dynamics of professional self-awareness of future practical psychologists in the conditions of professional training allows us to identify the strengths and vulnerable aspects of the formation of this phenomenon, which became the primary subject of our empirical research.

A favorable dynamics of the growth of the number of future psychologists with a high level of formation of a professional self-image during their professional training was recorded. It was established that the professional self-assessment of the result of psychology students has significant difficulties in forming due to the prevalence of carriers of inadequate self-esteem.

Key words: professional self-awareness, socio-psychological factors of formation of professional self-awareness of students, self-concept, self-image, communicative self-control, professional self-esteem, potential of professional self-esteem.

Аналіз наукових джерел [1; 9; 13; 17] свідчить, що професійна самосвідомість є значущою характеристикою особистісно-професійного становлення студентів-психологів, важливим чинником успішності їхньої фахової підготовки й ефективності майбутньої професійної діяльності. Оскільки аналіз структури та функцій професійної самосвідомості майбутнього фахівця був викладений нами у попередніх публікаціях [12; 13; 14; 15; 16; 17], зупинимось на аналізі дослідження динаміки професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів в умовах фахової підготовки, який дозволяє виявити сильні сторони та вразливі аспекти становлення цього феномену, що і стало первинним предметом нашого емпіричного дослідження.

Метою статті є аналіз результатів нашого емпіричного дослідження, яке було спрямоване на вивчення змісту та динаміки компонентів професійної самосвідомості майбутніх психологів упродовж здобуття ними першого бакалаврського рівня вищої освіти.

Ключовим показником когнітивного компоненту професійної самосвідомості фахівця є його *професійний Я-образ*, що формується внаслідок реалізації особистістю функції самопізнання. Рухаючись індивідуальною освітньою траєкторією, студент опановує стандарт особистості та діяльності психолога, а приміряючи цей стандарт до власних характеристик, формує образ власного професійного «Я».

Застосувавши методику діагностики рівня сформованості професійного Я-образу О. Сергєєнкової [9], ми виявили нелінійну динаміку цього компоненту професійної самосвідомості студентів-психологів упродовж їхньої фахової підготовки, що показано в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники сформованості професійного образу «Я» студентів-психологів

Рівні	Кількість студентів-психологів (%)			
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс
Низький	2,00	0,01	1,00	0,01
Середній	45,00	46,00	41,01	27,01
Високий	53,00	54,00	58,01	73,00

Природно, що на початку фахового навчання формування професійного Я-образу студентів-психологів лише стартує, хоча більше половини з них вже мають досить чітке уявлення про власні особистісно-професійні характеристики. Про це свідчить значна кількість носіїв високого рівня професійного образу «Я» (53,00%). Натомість, лише 2,00% досліджуваних нами першокурсників, є носіями низького рівня. На другому курсі вибірка студентів – носіїв цього рівня взагалі анулюється, як і серед випускників. Упродовж фахового навчання відбувається збільшення носіїв високого рівня професійного образу «Я», що свідчить про деталізацію та поглиблення студентами-психологами обізнаності щодо власних фахових характеристик. Особливо інтенсивно це відбувається під час завершення бакалаврського навчання, що пов'язано з проходженням студентами активної виробничої практики. Однак серед третьокурсників з'являється невелика кількість носіїв низького рівня (1%), що свідчить про послаблення чіткості бачення себе в ролі фахівця упродовж третього року навчання. Загалом, встановлене переважання носіїв високого рівня сформованості професійного Я-образу є сприятливою тенденцією динаміки цього компоненту фахової самосвідомості майбутніх практичних психологів. Водночас, різке зростання кількості носіїв високого рівня сформованості професійного образу «Я», характерне для випускників, все-таки не дає оптимальної картини, оскільки близько 30% досліджуваних майбутніх психологів, носіїв середнього рівня, не мають повномірної картини бачення себе як фахівця.

Стрижнем фахової Я-концепції як продукту становлення професійної самосвідомості вважається *професійна самооцінка*. Її започаткування відбувається ще на етапі вибору професії, а під час фахового навчання формування професійної самооцінки набуває інтенсивного характеру. Дослідження нами динаміки формування цього феномену у студентів-психологів спирається на розгляд таких компонентів професійної самооцінки, як самооцінка фахових знань, самооцінка професійних умінь і навичок, самооцінка фахових переконань, самооцінка професійних якостей, а також диференціацію професійної самооцінки на самооцінку результату (оцінка досягнутого і задоволеність чи незадоволеність результатами) та самооцінки потенціалу (оцінка своїх потенціальних можливостей, віра в себе, впевненість у собі як професіоналі) [12].

Першочергово ми досліджували рівень та динаміку *професійної самооцінки результату*. Застосування діагностичної методики О. Столярчук [10] дозволило виявити сприятливу динаміку зростання кількості носіїв адекватної самооцінки актуальних фахових знань серед досліджуваних студентів-психологів (рис.1). Хоча на третьому курсі їхня вибірка дещо зменшується, але на випуску, четвертому курсі майже подвоюється порівняно з початком фахового навчання. Втім, маємо констатувати, що загальна кількість носіїв адекватної самооцінки фахових знань серед випускників, яка становить лише 55% загальної вибірки, є далекою від ідеалу.

Позитивною є виявлена тенденція зменшення кількості носіїв завищеної самооцінки професійних знань. Майже половина досліджуваних першокурсників (49,00%) схильні переоцінювати свою фахову компетентність, однак по мірі просування їхньої професійної підготовки самооцінка фахових знань стає адекватнішою, про що свідчить лінійне зменшення вибірки.

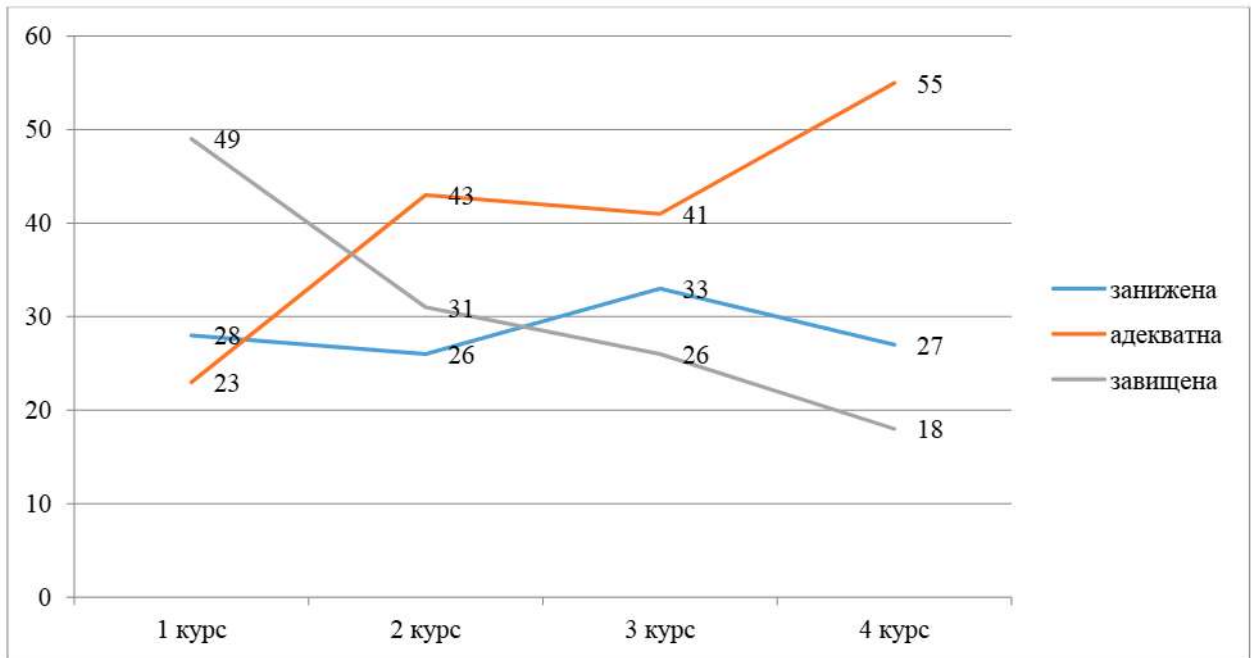

Рис. 1. Динаміка самооцінки студентами фахових знань (результат) (у % носіїв)

Дещо більше четвертої частини першокурсників (28,00%) недооцінюють власну фахову компетентність, під час другого курсу їхня кількість несуттєво зменшується, на третьому курсі досягає піку чисельності (третина студентів-психологів). Припускаємо, що це пов'язано з проходженням активної виробничої практики, яка виявляє прогалини в академічних знаннях студентів-психологів. На випускному курсі підготовка до підсумкової атестації та виконання бакалаврської роботи дещо збільшує самооцінку студентами власної професійної компетентності, позаяк кількість носіїв заниженої самооцінки зменшується до 27,00%.

Дещо кращою виявлено динаміку самооцінки фахових умінь і навичок майбутніх психологів. Хоча серед досліджуваних нами першокурсників більше половини (54,00%) недооцінюють свої фахові уміння та навички, але впродовж професійного навчання вибірка таких студентів лінійно зменшується, досягаючи 21,00% випускників (рис. 2).

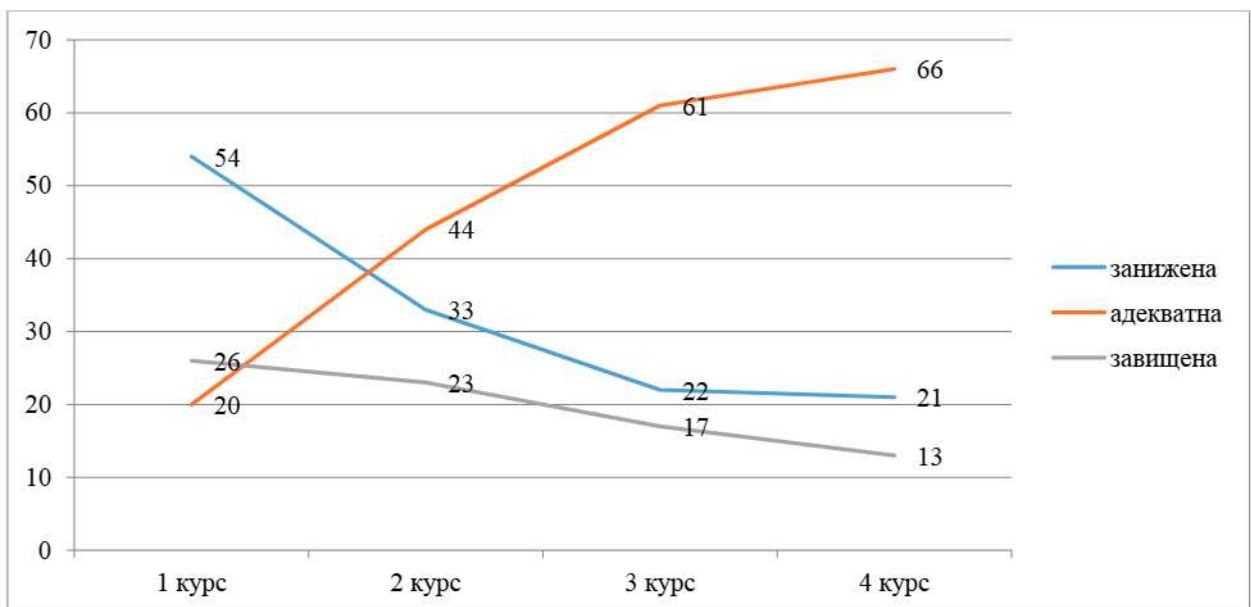

Рис. 2. Динаміка самооцінки студентами фахових умінь і навичок (результат) (у % носіїв)

Такий же нисхідний тренд зафіксовано й щодо носіїв завищеної самооцінки фахових умінь і навичок, кількість яких до завершення професійного навчання зменшується удвічі, порівняно з його початком.

Разом з тим, зафіксовано зростання чисельності носіїв адекватної самооцінки фахових умінь і навичок майбутніх психологів. Хоча серед першокурсників лише п'ята частина адекватно оцінює свої фахові компетентності, однак до четвертого курсу їхня кількість досягає 66,00%.

Найбільш виразні труднощі оцінювання студентами-психологами своїх фахових переконань встановлено у плані масової переоцінки ними означеного компоненту професіоналізму, оскільки серед першокурсників фігурує 66,00% носіїв завищеної самооцінки фахових переконань (рис. 3).

Прикметно, що на другому курсі вибірка цих студентів стає ще численнішою (73,00%). Цей рік навчання є також піковим й щодо кількості носіїв заниженої самооцінки професійних переконань, натомість вибірка носіїв адекватної самооцінки серед другокурсників сягає лише 16,00%. Лише після перетину екватору бакалаврського навчання активізується процес об'єктивізації самооцінювання, який триває до завершення фахової підготовки. Однак серед випускників все ще багато (27,00%) є носіями завищеної самооцінки професійних переконань.

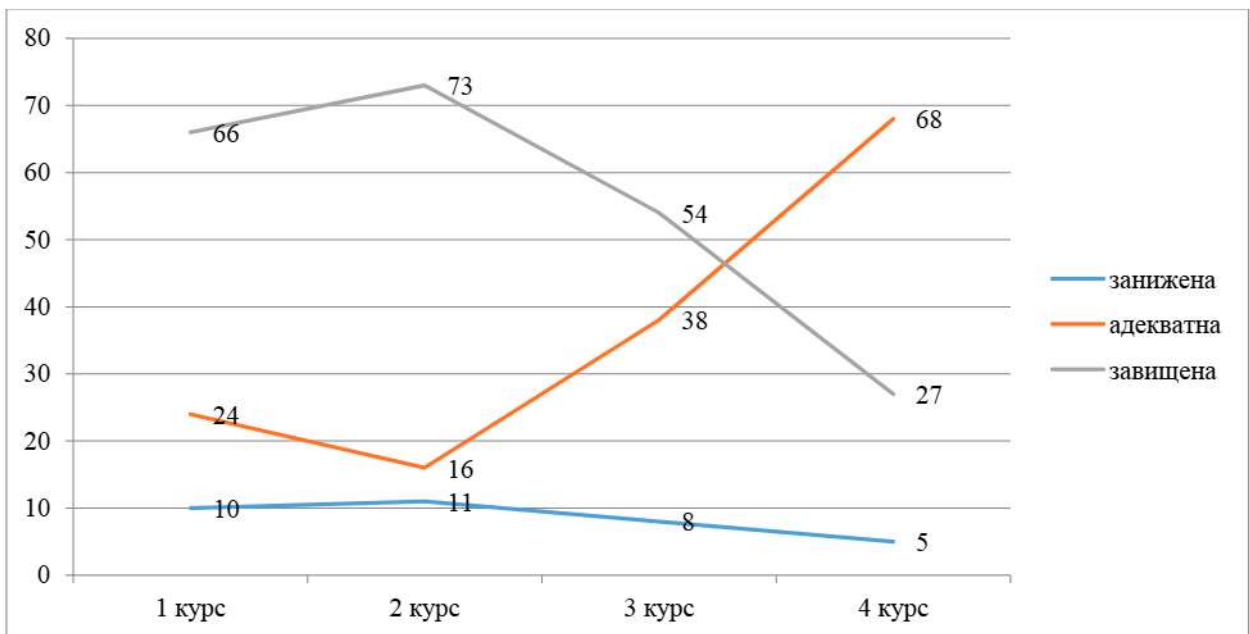

Рис. 3. Динаміка самооцінки студентами професійних переконань (результат) (у % носіїв)

Ця ознака – великий обсяг носіїв завищеної самооцінки – посилена щодо оцінки студентами своїх фахових якостей. Загалом динаміка саме цього парціального прояву професійної самооцінки результату студентів-психологів виявилась найбільш проблемною, оскільки на початку фахового навчання вибірка носіїв адекватної самооцінки фахових компетентностей становить лише 14,00%, а до його завершення зростає лише до 47,00%. (рис. 2.4).

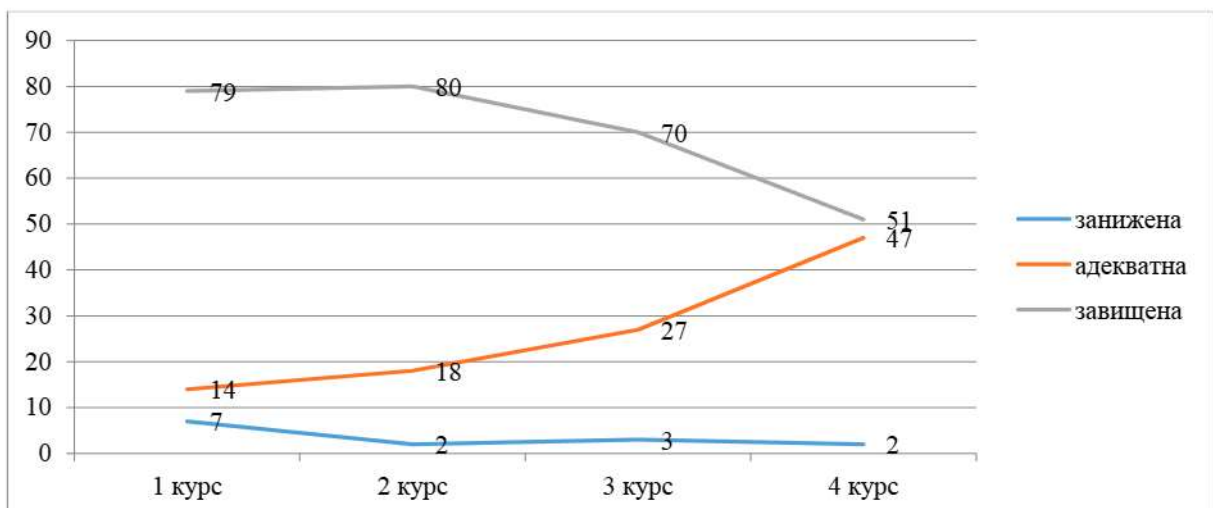

Рис. 4. Динаміка самооцінки студентами фахових якостей (результат) (у % носіїв)

Припускаємо, що це є наслідком домінування компетентнісної парадигми в освітньому просторі ЗВО. Незначна частина студентів-психологів, що взяли участь у нашому дослідженні, схильні недооцінювати свої професійно значущі якості, причому до завершення навчання їхня вибірка майже нівелюється. Втім, як уже зазначалося, привертає увагу виявлений несприятливий факт домінування вибірки носіїв завищеної самооцінки фахових якостей серед студентів-психологів 1-4 курсів ОС бакалавр.

Отже, аналіз результатів діагностики професійної самооцінки серед майбутніх практичних психологів виявив, що впродовж фахової підготовки її динаміка є позитивною в плані об'єктивізації, однак кількість носіїв адекватної самооцінки є замалою серед випускників. Ця тенденція стосується всіх парціальних проявів професійної самооцінки результату.

Важливу роль у професіоналізації майбутніх психологів відіграє активізація їхніх особистісно-професійних ресурсів, складовою яких є адекватне оцінювання студентами власного фахового потенціалу, що стало предметом нашого подальшого емпіричного дослідження. При діагностиці парціальних компонентів *потенціалу професійної самооцінки* встановлено загальну тенденцію переважання досліджуваних носіїв високого рівня серед майбутніх психологів (рис. 5).

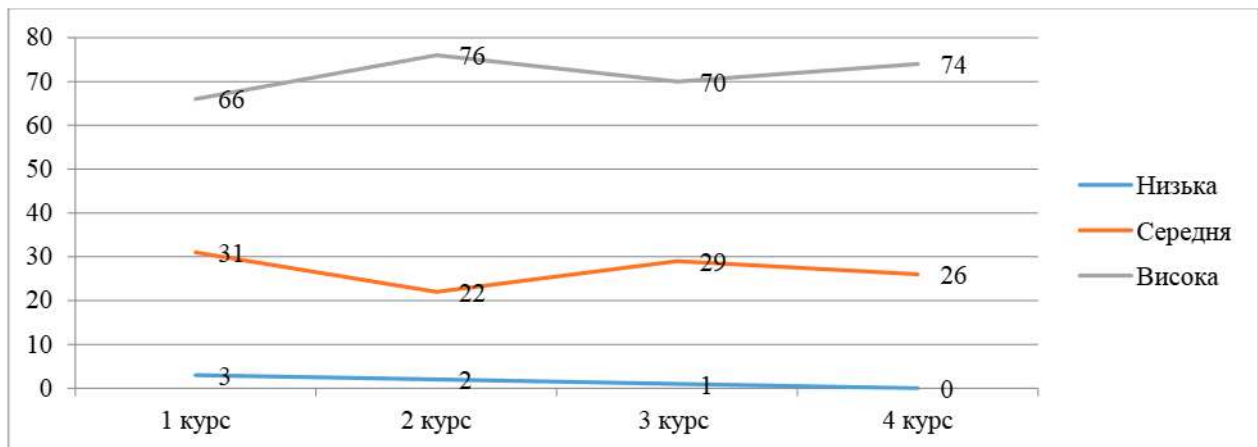

Рис. 5. Динаміка самооцінки студентами потенціалу фахових знань (у % носіїв)

Дослідженням показників самооцінки студентами потенціалу фахових знань виявлено незначну кількість носіїв низького рівня.

Статистика носіїв середнього рівня самооцінки потенціалу фахових знань коливається в межах 30,01 %; упродовж професійної підготовки. Деяке зменшення цієї вибірки зафіксоване щодо другокурсників на тлі зростання серед них носіїв високого рівня самооцінки фахових знань (потенціалу). Щодо третьокурсників спостерігається зворотна тенденція. Серед випускників виявлено близько 26,01% носіїв середнього рівня (26,00%) та, відповідно, майже дві третини четвертокурсників (74,01%) оцінюють свій потенціал фахових знань як високий.

Деяко критичніше опитані нами майбутні психологи оцінюють потенціал своїх фахових компетентностей, про що свідчать статистичні дані (рис. 6).

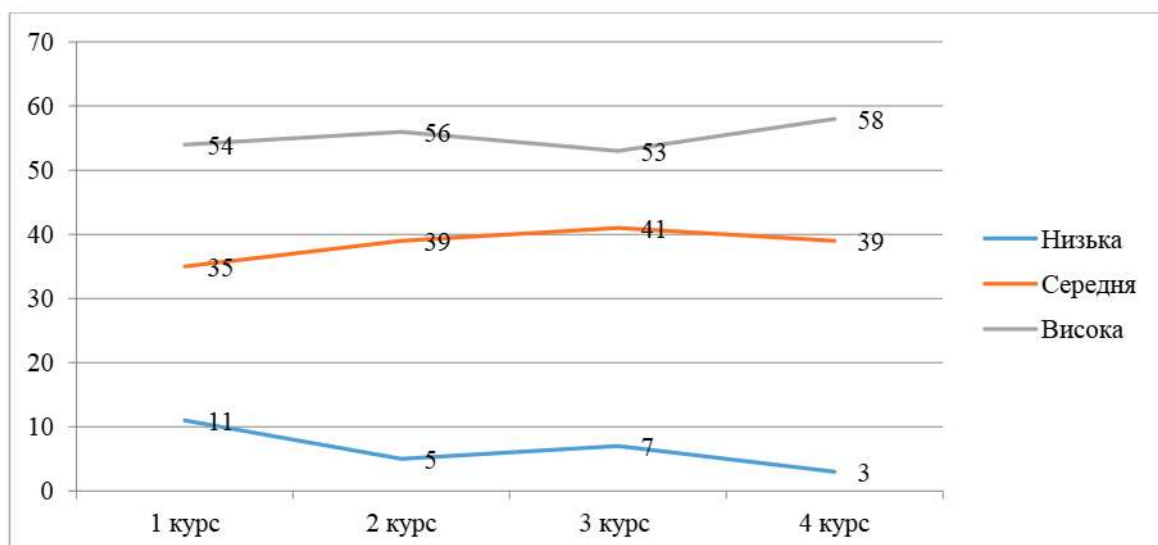

Рис. 6. Динаміка самооцінки студентами потенціалу професійних компетенцій (у % носіїв)

Більше десяти відсотків (11,01%) першокурсників мають низький рівень самооцінки, проте до завершення фахового навчання ця вибірка зменшується до 3,00%. Натомість, впродовж фахового навчання зростає чисельність носіїв середнього та високого рівнів самооцінки потенціал професійних компетенцій серед студентів-психологів. Певним випробувальним моментом є третій рік навчання, коли на тлі зменшення кількості респондентів з високим рівнем самооцінки поповнюються вибірки носіїв середнього та низького рівнів. Загалом, можна говорити про помірковану оцінку майбутніми психологами потенціалу власної фахової компетентності в динаміці професійної підготовки, оскільки більше п'ятидесяти відсотків випускників (58,00%) позначили його як високий.

Під час дослідження нами встановлено, що найвищими показниками на тлі інших парціальних проявів потенціалу професійної самооцінки характеризується самооцінка фахових переконань, оскільки зафіксовано 84,00% носіїв високого рівня студентів-психологів. На другому курсі їх чисельність досягає позначки 94,00%, але впродовж другої половини бакалаврського навчання дещо знижується (рис. 7).

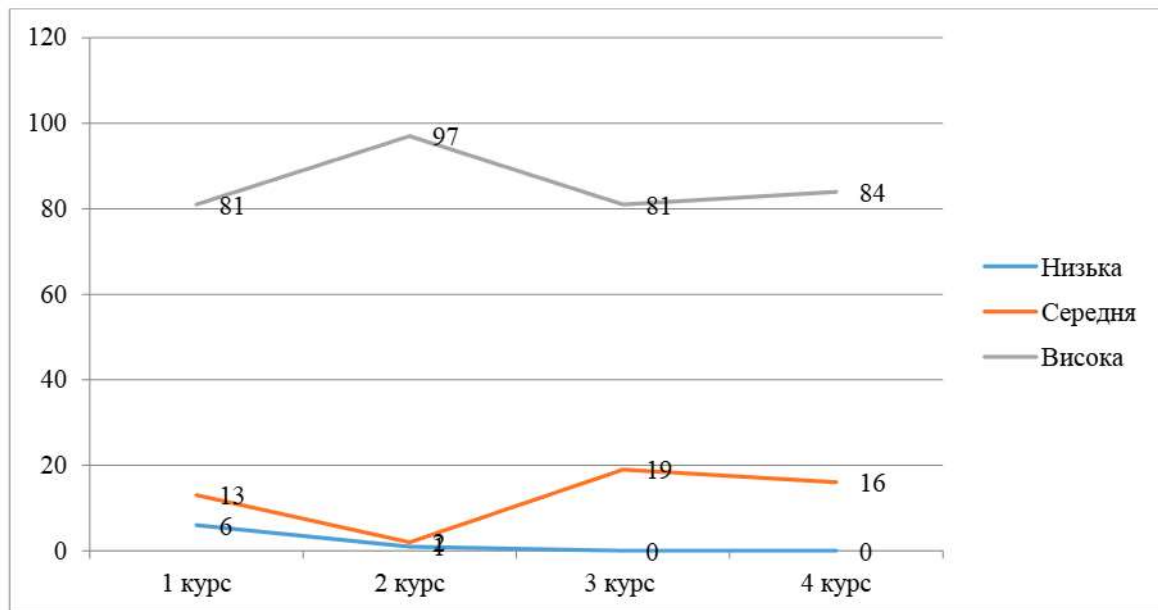

Рис. 7. Динаміка самооцінки студентами фахових переконань (потенціал)(у % носіїв)

Щодо цієї самооцінки виявлено обмаль студентів першого та другого курсів, які обмежують рівень сформованості свого фахового світогляду, а серед третьо- та четвертокурсників їх кількість взагалі нівелюється. Також встановлено, що менш критично оцінюють свій світоглядний потенціал студенти другого курсу, а найбільш критично – третьокурсники.

Загалом сприятливу динаміку зафіксовано й щодо самооцінки потенціалу формування фахових якостей студентів-психологів (рис. 8). Серед першокурсників, другокурсників і четвертокурсників відсутні ті, хто вважає цей потенціал низьким, лише незначна кількість студентів третього курсу (3,00%) є носіями низького рівня самооцінки фахових якостей (потенціал). Починаючи з третього року навчання, збільшується кількість студентів з середнім рівнем самооцінки, яка у випускників сягає 18,00%.

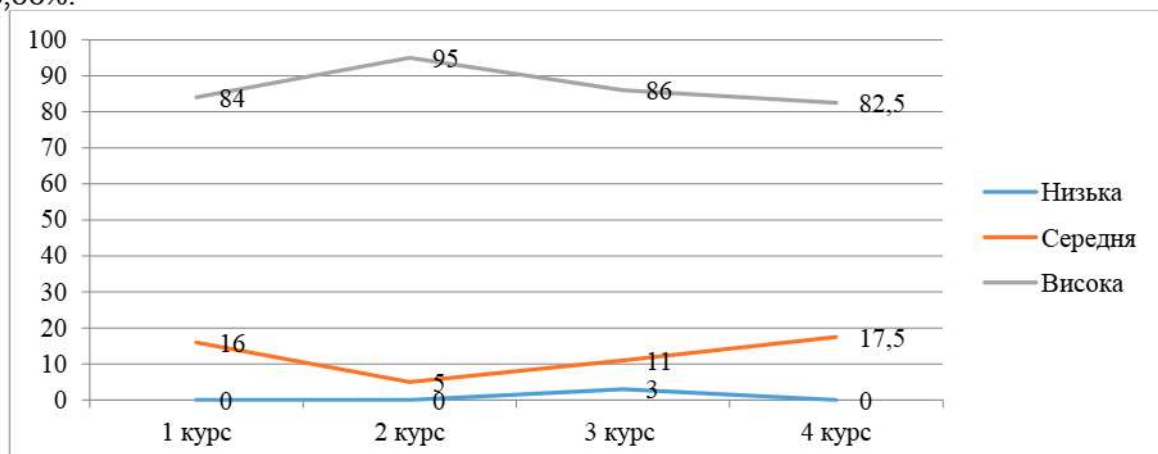

Рис. 8. Динаміка самооцінки студентами професійних якостей (потенціал)(у % носіїв)

Суттєве зростання вибірки майбутніх психологів з високим рівнем цієї самооцінки упродовж другого курсу надалі поступається зниженню їхньої чисельності, але навіть по завершенню фахового навчання кількість носіїв високого рівня самооцінки студентами професійних якостей (потенціал) становить понад 80,00%.

У межах вивчення динаміки структурних компонентів професійної самосвідомості майбутніх психологів як конативного прояву у фокус нашого емпіричного дослідження потрапив *комунікативний самоконтроль* (Методика М. Снайдер). Динаміка розподілу студентів за його рівнями залишається загалом стабільною під час фахового навчання (табл. 3).

Проведене нами емпіричне дослідження й узагальнення статистичних даних свідчить про не надто рівномірний розподіл загальної вибірки майбутніх психологів на носіїв середнього та високого рівня комунікативного самоконтролю впродовж перших трьох років бакалаврського навчання.

Таблиця 3

Показники комунікативного самоконтролю студентів-психологів

Рівні	Кількість студентів-психологів (%)			
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс
Низький	12,00	12,00	10,00	14,00
Середній	42,00	48,00	48,00	34,00
Високий	46,00	40,00	42,00	52,00

Аналіз діагностичних даних показав, що вибірка носіїв високого рівня самоконтролю зменшується на другому курсі навчання (припустимо, що студенти знижують рівень контролю і відповідальності, успішно подолавши адаптаційний період до навчання у ЗВО), а згодом виявлено висхідну динаміку носіїв цього рівня самоконтролю. Особливо суттєво (більше, ніж на 10,00%) зростає кількість студентів з високим рівнем самоконтролю під час випускного року навчання. Однак на цьому курсі збільшується майже на 4,00% вибірка студентів, що мають низький рівень самоконтролю, і стає найбільш численною, порівняно з іншими роками навчання майбутніх психологів на бакалавраті. Низький комунікативний контроль свідчить про те, що ці студенти більш відкриті в спілкуванні, мають більш стійкий образ «Я», але мало піддаються змінам у різних ситуаціях, і взагалі, вони не вважають за потрібне змінюватися залежно від ситуацій. Така комунікативна ригідність може заважати розвитку професійної самосвідомості цих студентів.

Внаслідок застосування кореляційного аналізу виявлено пряму кореляцію між всіма компонентами професійної самооцінки результату майбутніх фахівців і професійним Я-образом.

Також зафіксовано прямі кореляційні зв'язки між самооцінкою професійних переконань (результат), самооцінкою професійно значущих якостей і рівнем самоконтролю. Ці прямі кореляційні зв'язки виразно свідчать про комплексний характер формування фахової самосвідомості студентів-психологів.

Висновки. Отже, перший етап нашого емпіричного дослідження був спрямований на вивчення змісту та динаміки компонентів професійної самосвідомості майбутніх психологів упродовж здобуття ними першого бакалаврського рівня вищої освіти. Зафіксовано сприятливу динаміку зростання кількості майбутніх психологів з високим рівнем сформованості професійного Я-образу упродовж їхнього фахового навчання. Встановлено, що професійна самооцінка результату студентів-психологів має суттєві складності формування через розповсюдженість носіїв неадекватної самооцінки. Більш сприятливою виявлено динаміку професійної самооцінки потенціалу. Водночас зафіксовано, що лише трохи більше половини випускників-психологів мають високий рівень комунікативного контролю.

Література

1. Акімова О.В., Галузяк В.М. [та ін.]. Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 416 с.
2. Галузяк В. М., Добровольська К.В. Розвиток професійної самосвідомості студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. 256 с.
3. Галузяк В. М. Структурно-функціональні особливості професійної самосвідомості вчителя. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Випуск 43. Вінниця, 2015. С. 192-197.
4. Коломієць А. М., Жовнич О. В., Коломієць Д. І., Івашкевич Є. М. Актуалізація навичок педагога, що необхідні для організації освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. Вип. 65. С. 147-155. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-65-147-154>
5. Коломієць Л.І., Шульга Г.Б. Специфіка переживання кризових станів фахівцями соціальної сфери. *Габітус: науковий журнал з соціології та психології*. 2023. Випуск 46. С. 166-170.

6. Лазаренко Н.І., Коровій Д.М. Змішане навчання в закладах вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. Випуск 63. С. 164-171. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-63-164-171>
7. Максименко С. Д. Психологічні засади взаємозв'язку професійного навчання і розвитку особистості майбутнього фахівця : навч. посібник. Київ, 2003. 235 с.
8. Лазаренко Н.І., Лук'янова Л.Б. [та ін.]. Особистісно-професійне становлення педагога: андрагогічний вимір. Вінниця: «Твори», 2021. 380 с.
9. Сергєєнкова О. П. Психологія індивідуальності фахівця освітньої сфери : монографія. Кременчук : ПП Щербатих О.В. 2011. 276 с.
10. Столярчук О. А. Феномен педагогічної майстерності викладача психології у вищій школі. URL : http://www.psyh.kiev.ua / Збірник_наук._праць._-_Випуск_2 (дата звернення: 25.11.2014).
11. Чепелева Н. В., Повякель Н. І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. Психологія: збірник наук. праць. Випуск 3. Київ, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. С. 35–41.
12. Шахов В. І., Шахов В. В. Ієрархія психологічних детермінант розвитку професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2020. Випуск 63. С. 227–233.
13. Шахов В.В. Професійна самосвідомість фахівця як психологічний феномен. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*: 36. наук. праць. 2016. Випуск 46. С. 164–169.
14. Шахов Володимир, Шахов Владислав. Динаміка професійної самосвідомості майбутнього психолога в процесі навчання у закладі вищої освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2023. Випуск 73. С. 113–119.
15. Шахов В.І., Шахов В.В. Особистісні детермінанти розвитку професійної самосвідомості в студентському віці. *Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх учителів*: монографія / Акімова О. В., Галузяк В. М. [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Нілан–ЛТД», 2016. С. 217–230.
16. Шахов Володимир, Шахов Владислав. Психологічні особливості подолання студентами-психологами складних життєвих ситуацій. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2022. Випуск 71. С.133–137.
17. Шахов Володимир, Шахов Владислав. Становлення професійної самосвідомості майбутнього психолога. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2023. Випуск 72. С. 93–98.
18. Шевченко Н. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти : дис.... докт. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2006. 296 с.
19. Bessaraba Olena, Melnyk, Volodymyr Shakhov, Vladyslav Shakhov, Mateiko Nataliia, Rygel Olesia. The Role of Positive Thinking in Overcoming Stress by a Person: The Neuroscientific Paradigm BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. 2022. Volume 13. Issue 3. P. 1–15 (Web of Science). DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/13.3/350>

References

1. Akimova O.V., Haluziak V.M. [ta in.]. Osobystisno-profesiyni rozvytok maibutnoho vchytelia: monohrafiia [Personal and professional development of the future teacher: monograph]. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD», 2014. 416 s.
2. Haluziak V. M. Strukturno-funktsionalni osoblyvosti profesiinoi samosvidomosti vchytelia [Structural and functional features of a teacher's professional self-awareness]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. Kotsiubynskoho. Seria: «Pedahohika i psykholohiia». Vypusk 43. Vinnytsia, 2015. S. 192–197
3. Kolomiets, A.M. Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky vchytelia na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva [Peculiarities of professional teacher training at the current stage of society's development]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seria: Pedahohika i psykholohiia. Issue 33. pp. 83-86.
4. Kolomiets A. M., Zhovnych O. V., Kolomiets D. I., Ivashkevych Ye. M. Aktualizatsiia navychok pedahoha, shcho ne obkhidni dlia orhanizatsii osvithnoho protsesu v umovakh nadzvychainykh sytuatsii [Updating the teacher's skills necessary for organizing the educational process in emergency situations]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. 2022. Vyp. 65. S. 147-155. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-65-147-154>
5. Kolomiets L.I., Shulha H.B. Spetsyfika perezhyvannia kryzovykh staniv fakhivtsiamy sotsialnoi sfery [Specificity of experiencing crisis situations by social sphere specialists]. *Habitus: naukovyi zhurnal z sotsiolohii ta psykholohii*. 2023. Vypusk 46. S. 166-170.
6. Lazarenko N.I., Korovii D.M. Zmishane navchannia v zakladakh vyshchoi osvity [Blended learning in higher education institutions]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. 2022. Vypusk 63. S. 164-171. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-63-164-171>
7. Maksymenko S. D. Psykholohichni zasady vzaiemozv'iazku profesiinoho navchannia i rozvytku osobystosti maibutnoho fakhivtsia [Psychological principles of the relationship between professional training and the development of the personality of a future specialist] : navch. posibnyk. Kyiv, 2003. 235 s.

8. Lazarenko N.I., Lukianova L.B. [ta in.]. Osobystisno-profesiine stanovlennia pedahoha: andrahohichniy vymir [Personal and professional development of a teacher: andragogical dimension]. Vinnytsia: «Tvory», 2021. 380 s.
9. Serhieienkova O. P. Psykholohiia indyvidualnosti fakhivtsia osvithoi sfery [Psychology of the individuality of an educational specialist] : monohrafiia. Kremenichuk : PP Shcherbatykh O.V. 2011. 276 s.
10. Stoliarchuk O. A. Fenomen pedahohichnoi maisternosti vykladacha psykholohii u vyshchii shkoli [The phenomenon of pedagogical skill of a psychology teacher in higher education]. URL : http://www.rsyh.kiev.ua/Zbirnyk_nauk_prats._Vypusk_2 (data zvernennia: 25.11.2014).
11. Chepelieva N. V., Poviakel N. I. Teoretychne obgruntuvannia modeli osobystosti praktychnoho psykholoha. Psykholohiia [Theoretical substantiation of the personality model of a practical psychologist]: zbirnyk nauk. prats. Vypusk 3. Kyiv, NPU im. M.P. Drahomanova, 1998. S. 35–41.
12. Shakhov V. I., Shakhov V. V. Hierarkhiia psykholohichnykh determinant rozvytku profesiinoi identychnosti studentiv – maibutnikh psykholohiv [Hierarchy of psychological determinants of the development of professional identity of students - future psychologists]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Serii: pedahohika i psykholohiia. 2020. Vypusk 63. S. 227–233.
13. Shakhov V. V. Profesiina samosvidomist fakhivtsia yak psykholohichniy fenomen [Professional self-awareness of a specialist as a psychological phenomenon]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Serii: pedahohika i psykholohiia: Zb. nauk. prats. 2016. Vypusk 46. S. 164–169.
14. Shakhov Volodymyr, Shakhov Vladyslav. Dynamika profesiinoi samosvidomosti maibutnoho psykholoha v protsesi navchannia u zakladi vyshchoi osvity [Dynamics of professional self-awareness of a future psychologist in the process of studying at a higher education institution]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Serii: Pedahohika i psykholohiia. 2023. Vypusk 73. S. 113–119.
15. Shakhov V. I., Shakhov V. V. Osobystisni determinanty rozvytku profesiinoi samosvidomosti v studentskomu vitsi [Personal determinants of the development of professional self-awareness in student age]. *Rozvytok profesiino vazhlyvykh yakosteï u maibutnikh uchyteliv: monohrafiia / Akimova O. V., Haluziak V. M. [ta in.]. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD», 2016. S. 217–230.*
16. Shakhov Volodymyr, Shakhov Vladyslav. Psykholohichni osoblyvosti podolannia studentamy-psykholohamy skladnykh zhyttievykh sytuatsii [Psychological features of overcoming difficult life situations by psychology students.]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Serii: Pedahohika i psykholohiia. 2022. Vypusk 71. S.133–137.
17. Shakhov Volodymyr, Shakhov Vladyslav. Stanovlennia profesiinoi samosvidomosti maibutnoho psykholoha [Formation of professional self-awareness of a future psychologist.]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Serii: Pedahohika i psykholohiia. 2023. Vypusk 72. S. 93–98.
18. Shevchenko N. Formuvannia profesiinoi svidomosti praktychnykh psykholohiv u systemi vyshchoi osvity [Formation of professional consciousness of practical psychologists in the higher education system] : dys.... dokt. psykhol. nauk: 19.00.07. Kyiv, 2006. 296 s.
19. Bessaraba Olena, Melnyk, Volodymyr Shakhov, Vladyslav Shakhov, Mateiko Nataliia, Rygel Olesia. The Role of Positive Thinking in Overcoming Stress by a Person: The Neuroscientific Paradigm BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. 2022. Volume 13. Issue 3. P. 1–15 (Web of Science). DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/13-3/350>